

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat de Filosofia i Lletres

Memòria del Treball de Fi de Grau

El turisme i el procés urbanitzador a Can Picafort entre 1961 i 1973

Miquel Xavier Vidal Bosch

Grau d'Història

Any acadèmic 2019-20

DNI de l'alumne: 43227199X

Treball tutelat per Antoni Marimon Riutort

Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí	No	Sí	No
	☒	☐	☒	☐

Paraules clau del treball:

turisme, urbanisme, Can Picafort, primer *boom*, anys seixanta, anys setanta, hoteleria.

ÍNDIX

1. INTRODUCCIÓ	3
2. EL PANORAMA TURÍSTIC ABANS DEL <i>BOOM</i>.....	5
2.1. <i>Síntesi del turisme a Mallorca fins els anys seixanta</i>	5
2.2. <i>Síntesi del turisme a Mallorca entre 1961 i 1973</i>	7
2.3. <i>Síntesi dels orígens de Can Picafort</i>	8
3. ELS ANYS DEL PRIMER <i>BOOM</i> (1961-1973).....	10
3.1. <i>Reflexions sobre la situació dels primers anys i el gran canvi</i>	10
3.2. <i>El creixement hoteler</i>	11
3.3. <i>El món hoteler a través de fonts orals</i>	15
3.4. <i>El creixement urbà i poblacional</i>	17
3.5. <i>La necessitat de reformes urbanes</i>	19
3.6. <i>El caos urbanístic fruit de la mala planificació</i>	22
3.7. <i>L'impacte mediambiental del turisme de masses</i>	24
3.8. <i>La nit i l'oci fruit del turisme de masses</i>	25
3.9. <i>La publicitat turística al cinema: El cas de "La mujer de paja"</i>	29
3.10. <i>El final de l'etapa: la crisi de 1973</i>	29
4. CONCLUSIONS	30
5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES.....	32
6. FONTS.....	34
7. APÈNDIX DOCUMENTAL.....	34

1. Introducció

El turisme de masses sorgit a les dècades dels seixanta i setanta va ser un fenomen absolutament crucial pel devenir de la fins llavors petita localitat de Can Picafort, que en qüestió de tres lustres va experimentar una enorme transformació socioeconòmica, passant de ser una petita colònia d'estiueig a un centre urbà de gran interès i aflluència. El gran canvi urbanístic que es va començar a viure en aquells moments és fruit d'aquest creixent turisme de masses, fet pel qual és idoni i necessari explicar ambdós temes de forma conjunta. Els desenvolupaments turístic i urbà es retroalimentaren.

Aquella evolució turística i urbanística es va fonamentar en un enorme caos i descontrol. La gran rapidesa i precipitació del canvi, la mala planificació urbanística i la poca preocupació mediambiental són els pilars d'aquest fenomen.

Aquest treball no només busca demostrar això, sinó també fer veure el canvi de mentalitat que va patir la societat del moment a través del contacte amb els estrangers, veure com era el món hoteler de la localitat, analitzar els principals trets que conformaren la nit i l'oci del nucli en contacte amb el món turístic, mostrar les mesures polítiques preses per a pal·liar el desordre d'aquella zona urbana deficient, etc. En definitiva, l'esperit d'aquesta tasca és mostrar aquells anys com l'escenari d'un abans i un després a la història de Can Picafort, acabant amb les dècades paradisiàques anteriors i iniciant una llarga etapa d'explotació econòmica i territorial que continua encara avui en dia, seguint la tònica general de tota l'illa.

El marc cronològic elegit per a centrar-se en el tema són els anys compresos entre 1961 i 1973. La primera data s'explica perquè és formalment l'inici de la dècada dels seixanta, historiogràficament considerada iniciadora del primer *boom* turístic que acabaria a la següent dècada, precisament a l'any 1973, quan l'esclat de la Crisi del Petroli va acabar amb les aspiracions hoteleres de creixement.

La metodologia seguida ha estat la següent: per tal de poder dedicar un espai a introduir el tema del turisme a nivell de tota l'illa de Mallorca (per a poder entendre en termes generals en quin context es trobava a les dècades anteriors i com va ser aquest fenomen), ha estat necessari consultar algunes de les fonts bibliogràfiques més destacades i de major prestigi a nivell de tota l'illa, i per a accedir-hi, ha estat important l'ajuda dels professors Antoni Marimon i Sebastià Serra, de la Universitat de les Illes

Balears (aquest últim, a més, ha treballat publicacions sobre el tema). En aquest apartat s'ha lliurat prioritat a la informació estadística (amb les seves conseqüents conclusions) envers els relats socials, amb l'objectiu de mostrar les dimensions a les que va arribar el turisme amb el pas del temps. Aquest mateix criteri s'ha emprat per a explicar el fenomen hotel·ler i urbà a Can Picafort als anys del *boom*, tot i que també s'hi empraren explicacions més socioculturals (a partir de fonts orals recopilades de fonts bibliogràfiques) i polítiques (gràcies a les ordenances municipals sobre les mesures a prendre contra el desordre urbanístic, a través de les actes de plens de l'Ajuntament de Santa Margalida). Cal dir sobre les fonts primàries que, si bé la majoria es tracten d'aquestes actes de plens, també hi ha expedients sobre reformes urbanes i sobre la deficiència de les infraestructures (en aquest darrer cas ubicats a l'Arxiu del Regne de Mallorca). També s'han emprat pregons de festes, que serveixen de fonts orals, i la *Revista Can Picafort*, que, tot i iniciar les seves publicacions dècades després del període cronològic estudiat, és molt útil per a tenir fonts orals i notícies referides als anys analitzats. El treball també ve acompanyat de vint imatges (fotografies o gràfiques) sobre els temes que van sorgint, i que en alguns casos serveixen de complement visual (a l'apèndix final) i d'altres són indispensables per a entendre l'explicació textual (dins el text). Estan extretes d'articles i de la *Revista Can Picafort*.

En quant a les fonts bibliogràfiques específiques sobre Can Picafort, cal dir que no hi ha una gran oferta, degut al fet que els temes del turisme i la urbanització d'un nucli poblacional com aquest no són especialment destacables a nivell balear o insular, perquè la localitat no ha tingut un gran impacte a altres indrets com a model de referència, ni tampoc degut a la seva extensió urbana o el nombre de població. Però, la importància a nivell intern que tingueren els fenòmens estudiats aquí va ser enorme. Algunes fonts serveixen exclusivament per a informar-se sobre els antecedents, mentre que la majoria citada en aquest treball tracta els anys del primer *boom*.

Un punt molt positiu a tenir en compte sobre aquestes fonts és la seva gran diversitat temàtica: tant es parla dels sectors econòmics i el viratge cap al sector turístic, com de la nit i el fenomen dels picadors, el món hotel·ler, l'impacte mediambiental sobre la platja de la localitat, etc. Un punt negatiu és la mancança d'articles i/o llibres en relació al caos urbanístic i a les contínues respostes de l'Administració municipal per a solucionar-ho, a principis dels anys setanta. És a través de fonts d'arxiu on s'hi pot trobar més informació al respecte.

Publicacions antigues no n'hi ha gaire, ja que la majoria són d'aquesta dècada. Una menció especial mereix el també professor de la UIB, Antoni Mas, del qual hi ha citats quatre treballs, degut a la seva implicació durant molts anys en la història del terme municipal de Santa Margalida, Can Picafort inclòs.

Per a poder introduir aquests temes tan poc coneguts, cal dedicar un apartat a explicar els antecedents, els quals, a més d'una síntesi del turisme a Mallorca, pretenen crear un context de Can Picafort (orígens, principals trets i esdeveniments abans del *boom*). Aquest *boom* està explicat al següent apartat, que es divideix en deu subapartats, degut a la gran varietat de temes a tractar: començant per dues reflexions inicials sobre el que s'explicarà després, a continuació hi ha dos punts que exposen la situació hotelera (tant amb estadístiques com fonts orals). Després serà el torn del tema urbanístic, amb tres subapartats: una exposició de la rapidesa del creixement urbà i poblacional (amb estadístiques), una explicació de la necessitat de reformes i millores de serveis i infraestructures degut a la poca preparació i l'alt ritme d'augment turístic, i un altre punt dedicat al caos urbanístic causat per la falta de planificació. Els restants subapartats són els següents: l'impacte mediambiental, la nit i l'oci arrel del turisme de masses (amb fonts orals incloses), la publicitat del nucli a través del cinema, i una explicació de la coneguda crisi del 1973 que acabà amb aquesta etapa.

2. El panorama turístic abans del *boom*

2.1. Síntesi del turisme a Mallorca fins els anys seixanta

La primera meitat del segle XX va veure el naixement del turisme a Mallorca, el qual si bé va poder desenvolupar-se tímidament durant el primer terç de la centúria (tot i els durs efectes de la Primera Guerra Mundial, la Gran Depressió, i la contínua oposició militar), va experimentar un trencament arrel de la Guerra Civil Espanyola i la Segona Guerra Mundial, i només es va recuperar a partir de finals dels anys quaranta, i sobretot els prometedors anys cinquanta.¹

Al llarg de la dècada dels cinquanta, gràcies al començament de la promoció de l'Estat del Benestar a certs països d'Europa i a les recuperacions econòmiques respecte la difícil postguerra, moltes persones pogueren gaudir de millors condicions laborals, amb

¹ (Cirer, 2009: 339-340)

vacances pagades, el que afavoria l'arribada de més visitants a Mallorca, que era un lloc atractiu degut als seus preus baixos (comparat amb el poder adquisitiu dels països europeus més desenvolupats) i el factor ecològic (l'enorme quantitat de precioses platges i llocs del litoral on poder gaudir del Sol). Tot això no s'hagués pogut desenvolupar sense la bona voluntat general dels residents mallorquins.²

A més, en aquells anys, el nivell de vida a Espanya va créixer fruit de la contínua recuperació respecte a la misèria de la seva pròpia postguerra. Això va fer augmentar la qualitat de l'oci, el que alhora propiciava un increment del turisme. Altres factors per a atreure més visitants foren el canvi en el sistema de transports (el desenvolupament de carreteres i aeroports, com el de Son Sant Joan, ja el 1960, i el naixement dels "vols charters", és a dir, vols pensats per a passatgers turistes, amb una sèrie d'especificacions, com el sistema de compra a través de companyies turístiques), i, d'altra banda, el desbloqueig internacional (l'entrada a l'Organització de les Nacions Unides el 1955), el que va beneficiar molt la percepció d'aquesta illa des de l'estranger. També s'ha de tenir en compte l'impacte positiu sobre l'economia, a nivell espanyol, del Pla d'Estabilització, ja el final de la dècada, el 1959.³

En definitiva, al final dels anys cinquanta ja se podia intuir el canvi que s'estava fent des d'un turisme moderat a un fenomen més massiu, alhora que el pes dels visitants espanyols decreixia en favor dels estrangers (si el 1950 un 67% dels aproximadament 98.000 turistes a Balears procedien d'Espanya, a finals de la dècada, de més de 321.000 persones, els espanyols només eren un 20%). Pel que fa a la situació hotelera, encara no hi observem greus problemes d'abastiment, i els negocis turístics eren més bé de tipus familiar. A Mallorca, el 1961, hi havia un total de 710 hotels i gairebé 28.000 llits disponibles. Ja veiem un important canvi en la importància que tenia el sector terciari entre 1955 (24%, respecte el 38 del primari i el 38 del secundari) i 1962 (51%, amb un 19 pel primari i un 30 pel secundari).⁴

² (Barceló, 2000: 42-43; Morey, 1990: 72-73)

³ (Salvà, 1985: 19; Barceló, 2000: 42-43)

⁴ (Salvà, 1985: 19; Aguiló, 1994: 37)

2.2. Síntesi del turisme a Mallorca entre 1961 i 1973

Ja és al decenni dels seixanta quan el ritme d'arribada de turistes augmenta clarament, amb una cada cop major abundància d'estrangers (84%, el 1965). Precisament fou en aquell any en que es superà per primer cop el milió de visitants anuals a Balears (1.080.826, quasi 400.000 més que l'any anterior, el triple de creixement que en els tres anys anteriors junts).⁵ El ritme d'augment era precipitat, a diferència del corresponent a les places hoteleres de l'illa, que era més regular (entre 10.000 i 13.000 places més per any entre 1962 i 1965).

És important destacar també el fenomen dels "tour-operators" (operadors turístics), és a dir, empreses que dedicades a vendre serveis turístics (allotjaments, transports, excursions...), el que desemboca en una major dependència del turisme estranger, que sol tenir un perfil més interessat en aquests serveis.

El gran esclat turístic es va produir a partir del trienni 1965-1967, i va tenir el seu punt àlgid entre 1971 i 1972. La taula 1⁶ ens mostra aquest fenomen: la mitjana de visitants per any es va duplicar a partir de 1967, i triplicar el 1971. Més de 3'5 milions de turistes arribaren el 1973, tres milions més que el 1961. En aquests anys frenètics, les places hoteleres no pogueren abastir tota la demanda rebuda (si el 1966, hi havia 6'69 places per cada 100 turistes, el 1973, n'hi havia 6'23). Això s'explica arrel d'una manca de preparació i planificació per part de l'Administració balear i les empreses privades. Aquesta situació l'aprofitaren els ja mencionats "tour-operators" per a imposar les inversions de capital estranger, el que afavorí el seu monopoli, en detriment de l'economia turística autòctona.⁷

⁵ (Barceló, 2000: 42-43; Serra, 2002: 673)

⁶ (Salvà, 1985: 21)

⁷ (Salvà, 1985: 20-21)

Taula 1:

TAULA 2. Oferta i demanda turística a les Illes Balears entre 1967 i 1973					
Anys	Establiments	Habitacions	Places	Turistes	Estades Hot.
1967	1.489	51.900	93.128	1.402.160	16.100.042
1968	1.606	61.216	111.493	1.609.615	18.118.851
1969	1.717	72.376	132.817	1.935.132	21.410.629
1970	1.886	92.937	174.159	2.272.049	26.128.563
1971	1.881	103.131	193.502	2.913.533	31.469.954
1972	1.901	110.187	207.773	3.418.647	35.763.745
1973	1.886	117.529	222.680	3.573.238	37.543.466

Font: Elaboració personal a partir d'*Evolució Econòmica*. 1982. Balears.

Can Picafort no es trobava entre els grans destins turístics de Mallorca entre 1960 i 1965. El vertader gran *boom* turístic i hotelier d'aquest indret es va començar a manifestar a partir de finals dels seixanta i inicis dels setanta. Els anys anteriors ja havien experimentat un constant augment sense precedents, però encara era, en comparació amb anys posteriors, un lloc tranquil, amb platges més o menys netes, sense excés de tràfic, i amb vegetació.⁸

2.3. Síntesi dels orígens de Can Picafort

Originalment, a l'actual territori de Can Picafort s'hi ubicaven les possessions de Son Bauló, d'un 600 quarterades, i Santa Eulàlia, amb unes 800⁹. Fins a finals del segle XIX, només hi havia dues barraques, amb dos veïnats: Llorenç Dalmau i Jeroni Fuster¹⁰. La primera casa data del 1890, gràcies al metge Joan Garau¹¹. Ja a inicis del segle XX, arribà la família Mandilego, propietària de la primera fonda de Can Picafort, inaugurada entre 1904 i 1905. Els inicis del procés urbanitzador de Can Picafort els trobem entre 1908 i 1911, quan el propietari de Son Bauló, Bartomeu Cardell, promogué una parcel·lació a la vorera de la mar¹². A partir d'aquells moments, el nucli es va convertir en una colònia d'estiueig dels habitants dels pobles propers (Santa Margalida, Muro, Sa Pobla, Inca i Petra), que edificaven a Son Bauló (a Santa Eulàlia s'inicià la urbanització els anys trenta, la qual estava protagonitzada per classes mitjanes, en contraposició a les famílies benestants de l'altra banda). Son Bauló es

⁸ (Mulet, 1990: 39-43)

⁹ Son Bauló s'ubica més proper a l'actual Son Serra, i Santa Eulàlia, a l'actual Alcúdia.

¹⁰ Jeroni Fuster era nét de Llorenç Fuster, conegut com "Picafort" i motiu de la nomenclatura de la localitat.

¹¹ La casa del metge Garau s'ubicava a l'antiga barraca d'en "Picafort".

¹² Veure Imatges 1 i 2 (Mas, 2017: 4-6)

caracteritza per uns carrers corbats (a diferència dels rectes predominants a l'altre indret de Can Picafort). El disseny de les cases solia ser el següent: una planta (dues en el cas de Santa Eulàlia), i una terrassa a la part frontal de la mar, amb un portal central i dues finestres als laterals. La primera església, dedicada a la Verge de l'Assumpció, es va construir el 1920 a l'actual Plaça Enginyer Roca.¹³

El primer establiment hotelier va ser l'Hotel Alomar¹⁴, inaugurat el 1934 per Francisco Alomar, i ubicat a la part de Santa Eulàlia. De caire familiar, era un indret molt freqüentat per les parelles de nuvis.¹⁵ Era un edifici de dues plantes, amb 44 habitacions. L'allotjament costava cinc pessetes¹⁶. Amb el temps, s'hi construïren moltes cases al seu voltant. La Guerra Civil va obligar a tancar-lo, i ja no fou fins el 1947 quan es va poder reobrir, coincidint amb l'arribada dels primers turistes enviats pels tour operadors. Molt més tard, el 1985, canvià de propietaris i es convertí en l'Hotel Miramar.

A part de l'Alomar, altres hotels foren inaugurats a l'època: l'Hotel Inca¹⁷, del 1934 també, es trobava al conegut popularment com "Barri dels Inquers" (degut a que hi predominaven els originaris d'Inca)¹⁸. Els anys vuitanta, va desaparèixer convertit en apartaments. Podríem considerar com un altre dels primers hostatges turístics la Residència de Can Picafort¹⁹, construïda el 1932 a l'Avinguda dels Anglesos, per ordre del conegut empresari i contrabandista Joan March Ordinas. La intenció de March era fer-hi un hotel, però la guerra ho va impedir. Un cop March cedí la propietat al règim franquista, el 1953, es reinaugurà com a "Residència General Yagüe", convertint-se en allotjament d'estiu d'oficials de l'exèrcit. Cada any eren acollides unes mil famílies dels soldats espanyols. Més tard, obriren els hostals Marisco i Jaume I, ja als anys cinquanta.²⁰

A la dècada dels cinquanta, hi havia unes 300 cases a tot Can Picafort, la majoria de les quals seguien estant a Son Bauló. No tenien llum elèctrica, i als vespres s'encenien els llums de carbur. La majoria de les cases encara eren de segona residència.²¹ Els anys

¹³ (Mas, 2002(b): 43-45; Mas, 2002(a): 87-89)

¹⁴ Veure Imatge 3 (Cifre, 2016: 28)

¹⁵ (Segura, 2019: 89-92)

¹⁶ (*Revista Can Picafort*, núm.11, desembre de 1982, p.8)

¹⁷ Veure Imatge 4 (Cifre, 2016: 30)

¹⁸ Veure Imatge 5 (Segura, 2019: 81)

¹⁹ Veure Imatges 6-7 (Cifre, 2016: 29; Segura, 2019: 90)

²⁰ (Cifre, 2016: 28-30)

²¹ Veure Imatge 8 (Rodríguez, 2014: 11)

quaranta i cinquanta, Can Picafort va viure el que podríem anomenar "l'època feliç dels estiuejants".²²

3. ELS ANYS DEL PRIMER BOOM (1961-1973)

3.1. Reflexions sobre la situació dels primers anys i el gran canvi

El següent fragment del discurs que va pronunciar el nét de Joan Socias Socias, un important hotelier de l'època que veurem després, al pregó de les festes d'agost de Can Picafort de l'any 2007 constitueix una valuosa font oral per a entendre el context del nucli durant els primers anys de la dècada dels seixanta, els quals encara no van ser escenari del gran auge turístic que sí arribà pocs anys després:

"L'any 1964 els meus padrins compraren un solar a Can Picafort, i hi construïren l'hotel Sol. No hi havia res enrevoltant, només solars plens d'arena i de pins tombats; quasi tot l'actual passeig Colón no estava ni asfaltat, i els cotxos, quan hi passaven, aixecaven un caramull de pols. Era com una espècie de descampat, amb "postes" de telèfon i de corrent malgarbats, que cada punt s'espanyaven i deixaven Can Picafort a les fosques. Només hi havia telèfon a Can Mandilego, i en l'estiu hi solia haver una bona coa per poder xerrar. N'hi havia tanta, que tot d'una, quan els meus padrins anaven i venien d'Alcúdia, s'estimaven més anar a telefonar a Alcúdia per no haver d'esperar tant. A Can Picafort hi havia molt poc turisme, només hotelets i pensions com l'Alomar, el Marisco, el Gran Playa i la pensió Barceló, però, ben aviat, en va començar el creixement".

Amb el pas dels anys, Can Picafort es convertí en un gran centre turístic, deixant enrere aquells temps de petita colònia d'estiueig. Sobre el gran canvi turístic "picaforter" als anys seixanta i setanta, Miquel Segura²³ va dir el següent:

"Eren els anys de la primera febre turística quan la fins llavors tranquil·la localitat marinera visqué l'eclosió constructora, l'enlluernament dels doblers aparentment fàcils. Can Picafort esdevingué en uns pocs anys una mena de "Califòrnia" a què arribava gent de tota condició: hotelers sense hotels, especuladors de mitja volada i visionaris del negoci turístic al qual podríem afegir un al·luvió d'oportunistes i vividors a la recerca de l'oportunitat de fer-se rics gràcies als estrangers".

²² (Rodríguez, 2014: 9; Segura, 2019: 89-99)

²³ (2019: 87)

3.2. El creixement hoteler

El creixement hoteler a Can Picafort d'aquells anys es pot dividir en les següents etapes: entre 1961 i 1967, hi hagué una expansió progressiva del nombre d'hotels i places, entre 1967 i 1973, el creixement és més caòtic perquè l'oferta hotelera es duplica, i a partir de la crisi de 1973, hi ha un descens en la construcció d'hotels.²⁴

Com es pot veure a la Imatge 7 ²⁵, entre 1964 i 1974, el número d'hotels va pujar més del doble en comparació, i el número total de llits es va disparar de forma estratosfèrica en comparació a deu anys enrere, tenint un ritme de creixement bastant superior al que experimentaren les localitzacions properes d'Alcúdia i, sobretot, Pollença, que va créixer molt menys percentualment. A l'any 1974, tant en número d'hotels com de llits, Can Picafort havia superat als seus veïns quan una dècada abans, es veia clarament superada per ambdues, sobretot en hotels. El creixement del nombre de places hoteleres²⁶ va ser enorme: de 1.400 a l'any 1963, a 8.750, el 1972. L'hoteleria ocupava 13'8 hectàrees del territori de la localització (una densitat que era inferior a la d'Alcúdia). Per tant, queda vist que entre la segona meitat dels anys seixanta i la primera dels setanta, Can Picafort experimentà un enorme *boom* en quant a construcció d'hotels.²⁷

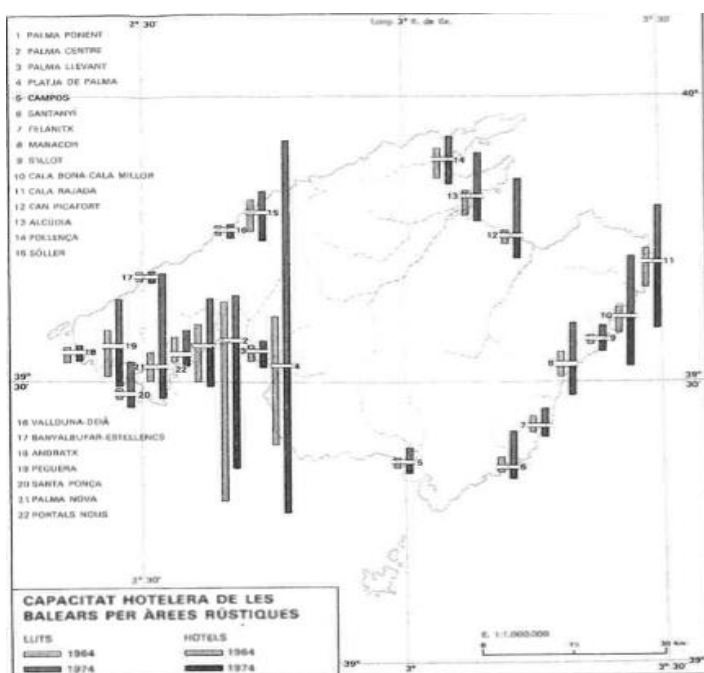
²⁴ (Salvà, 1990: 66-67)

²⁵ (Matas, 1979: 34)

²⁶ Una plaça hotelera és l'espai que ocupa una persona a un hotel, és a dir, cada plaça és un llit.

²⁷ (Matas, 1979: 34; Mas, 1993: 8-9; Rodríguez, 2014: 15-17)

Imatge 9 (veure gràfiques del número 12: Can Picafort)

Fent un repàs general de la construcció hotelera a tot el període, cal esmentar que entre 1964 i 1973, s'inauguraren els següents hotels: Gran Playa (1964), Sol, Galaxia (ambdós a 1965), Horizonte (1966), Mar y Paz, Can Picafort (ambdós a 1967), Concord, Nordeste, Gran Vista, Farrutx (tots ells a 1968), Son Bauló (entre 1968 i 1969), Gran Bahía (1969), Exagon, Janeiro, Montecarlo (els tres a 1970), Clumba, Sultán (ambdós a 1971), Markus Park (1972), Tonga (1973), África Mar, Haití, Apolo, Marbella, Santa Fe i Flamenco. De tots aquests, només cinc es trobaven a Son Bauló (Gran Playa, Concord, Son Bauló, Exagon i Janeiro), i els altres a la part de Can Picafort en sí, el que era Santa Eulàlia. També hi havia molts hostals, degut a la matineria construcció turística a la zona. La gran majoria d'hotels eren de la qualitat d'una o dues estrelles en aquell temps, i només uns quants arribaven al nivell de tres estrelles, ja a la dècada dels setanta.²⁸

A la Imatge 8 podem veure plànols de Can Picafort i Son Bauló amb les localitzacions dels hotels, així com altres llocs d'interès²⁹, i a la Imatge 9, l'avanç de la construcció hotelera paral·lel a la costa entre 1950 i 1973.³⁰

²⁸ (Mas, 1993: 11-12; Rodríguez, 2014: 28; Segura, 2019: 100)

²⁹ (*Revista Can Picafort*, núm.36, juliol de 1985, p.14)

³⁰ (Rodríguez, 2014: 16)

Imatge 10:

CAN PICAFORT

UNA SUGERENCIA: ¿VERIA UD. BIEN ASI EL TRAFICO RODADO EN C.F. LA CALLE COLON, DIRECCION UNICA HACIA HOTEL GRAN PLAYA, Y CALLE CENTRO, DIRECCION UNICA HACIA LA RESIDENCIA?

Hacia el mar bajarían sólo las calles Méndez Núñez, Pizarro, Masadun, Herrán Cortés, Francia, Arenal, Potiente, Miguel de los SS. Oliver. Hacia la carretera Alceda -Ariz subirían las calles: Buena Vista, Mar, Vaidilla, Carreras, Seta, A. Suiza Akemán, Carretero Blanco, Eras.

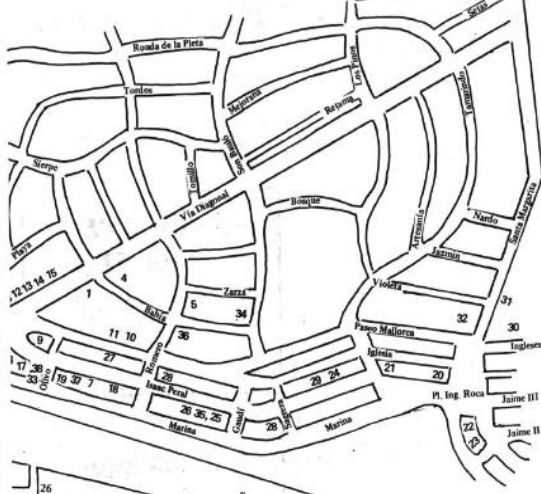
La calle Jaime III entre calle Oriente y Suiza, sería zona peatonal, como también la calle Feliciano Fuster entre C. Mar y calle Residencia.

Eageramos su opinión.

SON BAULO

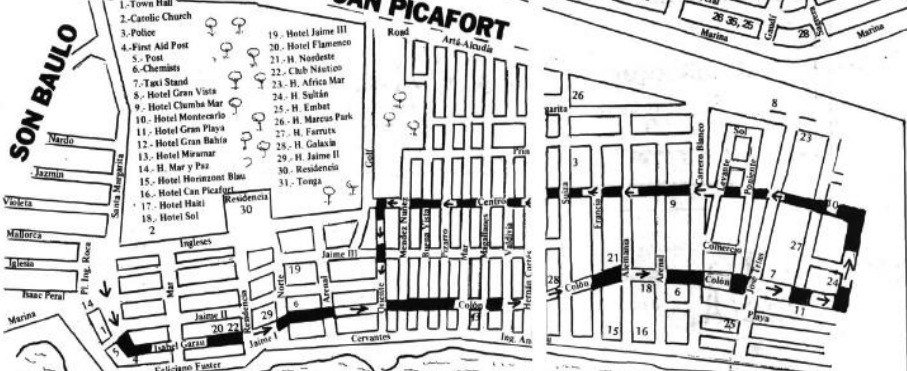
- 1.-Hotel Janeiro
- 2.-Hotel Concord
- 3.-Hotel Son Bauló
- 4.-Hotel Sarah
- 5.-Hotel Vista Park
- 6.-Hotel Exagon
- 7.-Bar Atenas
- 8.-Bar Puput
- 9.-Bar Don Juan
- 10.-Bar Lilo
- 11.-Pizzeria Marco Polo
- 12.-Souvenirs Rivoji
- 13.-Zapateria Capó
- 14.-Foto-Estudi Cervera
- 15.-Centro Médico.
- 16.-Bar Nelson
- 17.-Tienda Son Bauló
- 18.-Bar Skandal

CAN PICAFORT

- 1.-Town Hall
- 2.-Catholic Church
- 3.-Police
- 4.-First Aid Post
- 5.-Post
- 6.-Chemists
- 7.-Taxi Stand
- 8.-Hotel Gran Vista
- 9.-Hotel Clumba Mar
- 10.-Hotel Montecarlo
- 11.-Hotel Gran Playa
- 12.-Hotel Gran Bahía
- 13.-Hotel Miramar
- 14.-H. Mar y Paz
- 15.-Hotel Horizontes Blue
- 16.-Hotel Can Picafort
- 17.-Hotel Hali
- 18.-Hotel Sol
- 19.-Hotel Jaime III
- 20.-Hotel Flamenco
- 21.-H. Nordeste
- 22.-Club Náutico
- 23.-H. Africa Mar
- 24.-H. Súpán
- 25.-H. Embet
- 26.-H. Marcus Park
- 27.-H. Ferrutis
- 28.-H. Galavis
- 29.-H. Jaime II
- 30.-Residencias
- 31.-Tongat

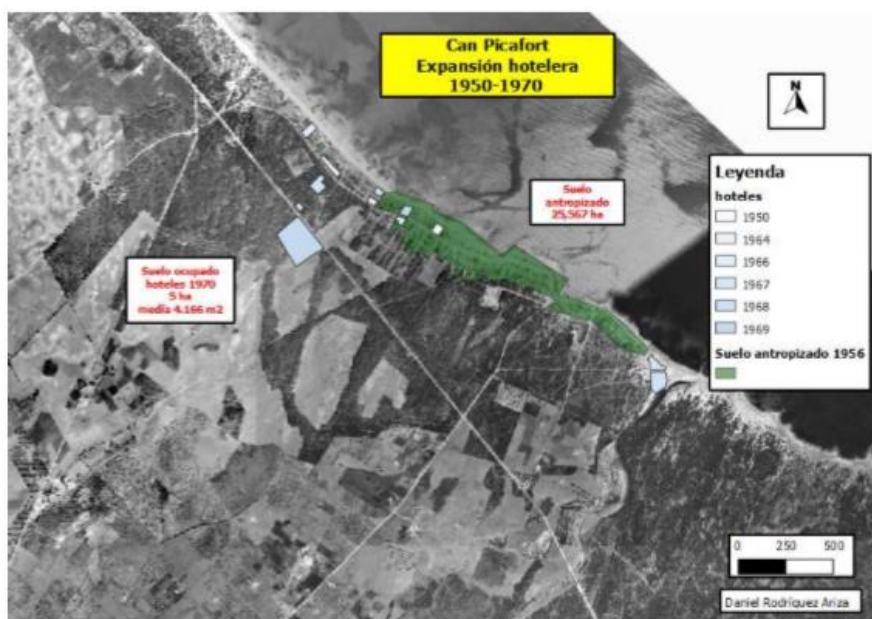
- 19.-Bar Jim's
- 20.-Bar Barbin
- 21.-Bar Lady Hamilton
- 22.-Hotel Mar y Paz
- 23.-Ayuntamiento
- 24.-Bar Rancho
- 25.-Bar Ca's Padri
- 26.-Bar La Cueva
- 27.-Disc. Tramps
- 28.-Guardería Petete
- 29.-The Duty -Free Shop Likór
- 30.-Iglesia
- 31.-Disc. Al Rojo Vivo
- 32.-Centro Deportivo Rojo Vivo
- 33.-Bar Rest. Lord Nelson
- 34.-Apartamentos BAULOMAR
- 35.-Bar La Cueva
- 36.-Selfservice ENCA
- 37.-Bar Angelo's
- 38.-Viajes Acomar.

Punts d'interès en l'anterior mapa, de Son Bauló i la resta de Can Picafort, respectivament:

1.-Hotel Janeiro	19.-Bar Jim's
2.-Hotel Concord	20.-Bar Barbin
3.-Hotel Son Bauló	21.-Bar Lady Hamilton
4.-Hotel Sarah	22.-Hotel Mar y Paz
5.-Hotel Vista Park	23.-Ayuntamiento
6.-Hotel Exagon	24.-Bar Rancho
7.-Bar Atenas	25.-Bar Ca's Padri
8.-Bar Puput	26.-Bar La Cueva
9.-Bar Don Juan	27.-Disc. Tramps
10.-Bar Lilo	28.-Guardería Petete
11.-Pizzeria Marco Polo	29.-The Duty -Free Shop Likór
12.-Souvenirs Rivoji	30.-Iglesia
13.-Zapateria Capó	31.-Disc. Al Rojo Vivo
14.-Foto-Estudi Cervera	32.-Centro Deportivo Rojo Vivo
15.-Centro Médico.	33.-Bar Rest. Lord Nelson
16.-Bar Nelson	34.-Apartamentos BAULOMAR
17.-Tienda Son Bauló	35.-Bar La Cueva
18.-Bar Skandal	36.-Selfservice ENCA
	37.-Bar Angelo's
	38.-Viajes Acomar.

Imatge 11:

Ja des de la dècada dels cinquanta, hi havia certes famílies autòctones que invertiren en hoteleria. Foren pioners del sector personatges com Vicenç Mandilego (la seva fonda ja acollia gent molts anys abans), i ja als anys seixanta, Joan Socias (acabà formant JS Hotels), Cristóbal Ferrer (Hotels Ferrer) i Miquel Ramis (Grupotel). Les companyies mencionades són actualment propietàries d'una bona part dels establiments de Can Picafort³¹. Socias va construir els hotels Sol i Can Picafort, i ja després va adquirir l'Hotel Alomar, el 1976; Ferrer construï el Concord i el Janeiro; i Ramis, el Farrutx, el Gran Vista i el Montecarlo. Tots ells també participaren del negoci turístic a altres indrets de Mallorca.

³¹ Veure Imatge 12 (Rodríguez, 2014: 15)

De tots aquests hotels, en podem destacar dos en quant a que suposaren una innovació per la seva estètica: l'Hotel Exagon³², per la seva forma i estructura tant de l'edifici com de la seva piscina³³, i l'Hotel Tonga, per la seva alçada i capacitat (tenia 700 places repartides en 14 plantes, i era l'hotel amb major capacitat).³⁴

3.3. El món hoteler a través de fonts orals

L'enorme ritme de creixement hoteler s'escapava a la capacitat de la població de Mallorca, en general, i Can Picafort, en particular, de donar abast a l'oferta laboral existent. Això, lligat al fet que, en una societat encara tancada, moltes dones no volien o podien participar del negoci turístic, causà la necessitat de buscar treballadors a fora, sobretot de la península. Sobre això, l'hoteler Joan Rosselló va dir el següent³⁵:

``Ses dones d'aquí no volien venir a fer feina, s'estimaven més a entrecavar alls i cebes i plegar patates que anar a fer feina a un hotel. Això era perquè aquí, abans des 60, pareixia que anar a un hotel era anar a fer de putes, xerrant clar. Una al·lota anar-se'n a un hotel... El món era així. Quan vàrem començar, anàvem a sa península o per Andalusia, Almeria, per Granada, i dúiem camarers i camareres de pis. Després anàvem a cercar-los an es port i els dúiem cap aquí. En es hotels teníem habitacions per ells. Aquella gent, realment, estava molt menos preparada que ses dones d'aquí. Era molt diferent. Dones i homes. Te contaré unes anècdotes: ses camareres cantaven fent ses habitacions, i Viva España i tip i tap. I jo les deia: «No canteu!» Una fregona, no l'havien vista mai. Un bidet i un vàter, s'embullaven. Sa governanta les ho havia d'ensenyar tot, no sabien fer res. Una se posava a donar fregona i no havia granat. Però és ben normal i s'anaven espavilant. Llavors, s'any que venia davant, ja quedaven d'acord per dur-ne quatre o cinc més d'allà, la sobrina, tip i tap. I, s'any següent, ja en sabien un poc més. I així va començar``.

Durant el pregó de les festes d'agost de Can Picafort de l'any 2007, el nét de Joan Socias Socias va parlar sobre algunes situacions que es visqueren a l'Hotel Sol, propietat dels seus padrins. Sobre els treballadors de l'hotel, va afirmar el següent:

³² Veure Imatge 13 (Cifre, 2016: 32)

³³ De fet, la *Revista Can Picafort* (núm.37, p.12, agost de 1985) el va qualificar com ``novíssim``, per la seva peculiaritat estètica.

³⁴ (Rodríguez, 2014: 14-17; Cifre, 2016: 30-33)

³⁵ (Cifre, 2016: 39)

``A l'hotel convivien plegats la meva família i els treballadors, hi havia un tracte molt familiar i, de fet, els treballadors de l'hotel formaren més d'una família. De vegades, fins i tot, els seus al·lots també estaven a l'hotel. Era gent que col·laborava molt amb nosaltres, gent que estimava el lloc de feina i l'hotel, i que ben aviat se va guanyar la nostra confiança. Era gent educada, normalment honrada, i ningú passava pena que li prenguessin res. Era gent que passava de fer feina a foravila a treballar en el turisme i que, gràcies a la seva actitud, dedicació i interès, només en quinze dies ja feia bé la feina. La meva família ha tengut gent, homos de devers quaranta anys, que abans collien oliva i que passaven a fer feina a l'hotel. I només els havien d'explicar dues o tres vegades com se feia la feina, i llavò ja no els havien de dir res pus, perquè ja la feien bé. Eren gent que quasi no sabia llegir ni escriure, però que tenia educació, respecte i moltes de ganes de fer-ho bé''.

La sindicalista, i treballadora d'hoteleria durant molts anys, Maria Bonnín va dir el següent sobre la procedència i la situació econòmica dels treballadors dels hotels:

``Van venir sobretot de Múrcia, Andalusia³⁶ i Extremadura. Algun venia de Castella també. Vivien als hotels si feien feina a l'hotel. El que passa és que els seus sous no els permetien viure millor, perquè, per exemple, si cobraven 5.000 pessetes, havien de pagar un lloguer de 3.500. Moltes cambreres que tenien nins petits i, com és lògic, no coneixien a ningú per a deixar-li els nins, el que feien era deixar-los tancats a casa seva. Tot això també és degut a que qui es feia càrrec dels nins eren les dones, no els homes. Aquesta és una mentalitat molt andalusa i espanyola''.

Tal i com ha seguit passant posteriorment i com sol passar a les zones turístiques, durant l'hivern, Can Picafort es quedava buit, ja que la lògica baixada de demanda provocava la manca de necessitat de contractar treballadors del sector, que tornaven a casa.³⁷ Sobre els hiverns que es vivien a Can Picafort, el nét de Joan Socias Socias va dir:

``Una cosa que cridava l'atenció era que, quan acabava la temporada, a l'hivern, quedava pràcticament buit. Els pocs al·lots que hi havia anaven a ca ses Monges i a l'escoleta de davant can Fava. Era el moment de fer les feines de manteniment de l'hotel, moltes de vegades amb els mateixos treballadors de l'estiu. Era també el temps d'anar al poble, a

³⁶ La ciutat de Granada era un destacat punt de procedència d'aquests treballadors dins Andalusia.

³⁷ (Rodríguez, 2014: 16-17)

visitar els parents, i de descansar un poc de tot el trull de l'estiu, però l'hotel sempre tenia les portes obertes per si hi venia qualche client fora de temporada''.

Sobre la clientela de l'hotel, deia:

''El més important era la clientela. Era una clientela diferent a l'actual. Predominava la d'edat mitjana, de quaranta a cinquanta-cinc anys. Solien ser alemanys, matrimonis i dones totes soles, amb un poder adquisitiu molt més alt que el mallorquí. Era gent que anava molt arreglada, però amb consonància amb l'època, que se mudaven fins i tot per baixar al menjador. Com a diversions tenien el sol, la platja, i el ball dels hotels el vespres, amb la presència dels típics picadors. Hi havia moltes de clientes que repetien per mor d'ells; eren, per així dir-ho, un grans promotors turístics''.

3.4. El creixement urbà i poblacional

Lligat a l'expansió turística d'aquells anys, hi hagué una regressió de les àrees agràries i forestals, en benefici de la vida urbana, amb molt més capacitat d'oci que atregui a turistes. El litoral va guanyar molt pes i es va convertir en un nou centre d'interès enorme. És de destacar el cas de Can Picafort, una de les localitzacions costeres més importants de l'illa. Hi va haver diverses vies de construcció que augmentaren la zona urbana: l'aparició de nombrosos establiments hotelers, apartaments i comerços; el sorgiment d'una gran quantitat de residències secundàries de particulars, tant estivals com de cap de setmana, propietat de persones no residents allà; i la construcció de primeres residències, per a residents tot l'any.³⁸

Alhora que s'anaven inaugurant els hotels, s'obrien nombrosos establiments de serveis al voltant, en busca d'aprofitar el rentable negoci turístic. Gràcies al turisme, va créixer l'ocupació laboral a Can Picafort, i es va formar una destacada varietat de llocs de feina: guàrdies municipals, treballadors de serveis turístics (bars, restaurants, piscines, discoteques, tendes de *souvenirs*, guies d'excursions...), mestres d'obres, fusters, guixaires, pintors, etc.³⁹

L'atracció del lloc com a zona residencial pels pobles propers i la demanda de ma d'obra fruit de l'augment turístic provocaren una creixuda del nombre de residents,

³⁸ (Salvà, 1990: 64-66)

³⁹ (Mulet, 1990: 39-43; Rodríguez, 2014: 14-15)

passant de 160 habitants a l'any 1960, a 370 el 1970. Amb els anys es va convertir en el nucli més poblat del municipi de Santa Margalida (contant els no residents).⁴⁰

El següent requadre⁴¹ exposa molt bé la brutal diferència poblacional i urbanística entre l'inici de la dècada del *boom* i el final d'aquesta etapa:

ANYS	1960	1972
Núm. vivendes	600	1500
Núm. establiments hotelers	1	39
Núm. bars	9	96
Núm. comerços	30	125

Els bars foren els que es multiplicaren més ràpidament (quasi 11 vegades més entre 1960 i 1972), seguit dels comerços (més del quàdruple) i les vivendes (x2'5). Els hotels passaren d'un (l'Hotel Alomar) a quasi quaranta en poc més d'una dècada. El creixement de l'oferta complementària va provocar una tendència especuladora i un augment progressiu del preu del sòl, sobretot a les zones comercials, on el m² costava 2.000 pessetes a l'any 1968, i 12.000 el 1972. En quatre anys va multiplicar-se per sis.

El 1970, la pagesia i el sector primari encara eren importants al total del terme municipal de Santa Margalida, amb un 51'1% de la població activa en ell. Un 18'4% estava al sector secundari (10'6% de la construcció), i un 30'4% al terciari (14'6% a hoteleria). Aquestes xifres eren força diferents a les que manegem sobre el total de l'illa de Mallorca, on ja a l'any 1960, la relació entre els sectors primari, secundari i terciari era la següent: 32% - 32% - 36%. El terciari ja era el més representat llavors, i deu anys més tard quasi arribava a la meitat (45%).⁴² Can Picafort tenia un ritme inferior de canvi en aquest sentit.

Però, fou a partir dels inicis dels setanta quan s'inicià el canvi a Can Picafort cap al sector terciari i cap a la construcció, molt lligada al turisme i als serveis. Molts camperols de la Vila i d'altres pobles veïnats van abandonar el seu camp per a marxar a treballar al negoci turístic de Can Picafort, davant la possibilitat d'obtenir ingressos més alts i ràpids. La mancança d'inversions en el món agrícola fruit d'aquest paradigma va provocar un bloqueig de la modernització del sector, que va quedar-se enrere en quant a nous cultius i tècniques, a més d'experimentar un important envelliment del seus actors,

⁴⁰ (Mas, 2002: 44-45)

⁴¹ G. Santandreu (1973) dins (Mas, 1993: 8)

⁴² (Barceló, 2000: 42-43)

ja que eren els més joves, amb mentalitats i aspiracions distintes, els que marxaven al negoci turístic i a la vida urbana. Molts camperols només ho eren ja a temps parcial. La següent taula reflecteix molt bé tot això. Hi veiem la baixada d'explotacions agrícoles a tot el municipi en una dècada en que la població de fet (tant residents com gent de pas) creixia:

Any	1962	1972
Núm. explotacions agrícoles	908	675
Població de fet	3960	4128

Aquest èxode rural i conseqüent transformació del món laboral va suposar un antes i un després a la història del terme municipal. Can Picafort s'estava convertint en el nou interès principal i centre del municipi.⁴³

3.5. La necessitat de reformes urbanes

Degut a l'augment poblacional i turístic dels anys del primer *boom* a Can Picafort, sobretot al pas entre les dues dècades que són objecte d'estudi, es van fer totalment necessàries les reformes urbanes, per tal d'adaptar un nucli sense experiència prèvia com Can Picafort a la nova situació que s'estava vivint, i atendre així tota la creixent demanda de serveis i infraestructures.

La millora de serveis va ser un element crucial a tenir en compte. Són de destacar, doncs, accions com la instal·lació de la xarxa telefònica, iniciada a l'any 1965, inaugurada dos anys més tard, i millorada el 1971; l'establiment d'un lloc d'aturada de taxis, per tal d'evitar un intrusisme laboral (persones sense llicència que treballaven portant gent amb el cotxe) que era propi d'aquells anys d'inexperiència i caos (1969); l'adquisició d'un edifici per a serveis municipals (administració, recaptació financera, policia, atenció mèdica, depòsit de detinguts, etc.), alquilant-ne un al Carrer Suïssa, propietat de Trinidad Domínguez Solano, a canvi de 5.000 pessetes mensuals (1970); l'obertura d'una estafeta de correus (1970); la millora del servei de guàrdia municipal, amb la compra de motocicletes marca *mobilettes* per a patrullar, el 1969, i la contractació d'un guàrdia extra per a l'estiu de 1971 (que es preveia col·lapsat de turisme), cobrant un sou de 6.000 pessetes mensuals; i la creació d'un servei urbà d'autobusos dins Can Picafort, que es va començar a promoure el 1972, degut als

⁴³ (Mas, 1993: 8-11)

creixents problemes de mobilitat fruits de l'augment poblacional i turístic. A més, hi va haver moltes protestes de residents durant aquell 1972, en busca d'una millora del servei mèdic, el qual, sense un metge permanent a la zona, no podia abastir tota la demanda.

El mobiliari urbà també va haver d'experimentar reformes i obres, per tal de construir una zona urbana més forta i resistent davant aquesta creixent demanda. Així doncs, es va ampliar el Club Nàutic, a l'any 1969, quan ja es començava a quedar petit. La reforma va costar 1'3 milions de pessetes. A més, en aquell mateix any es va iniciar el procés de modernització del passeig marítim, fent-lo alhora més resistent als temporals de l'hivern. El passeig era i és, lògicament, un dels principals atractius turístics. El tram més afectat va ser la zona més important de platja de Can Picafort en aquells temps, S'Escull d'en Basset. Degut a problemes amb el finançament, es va retardar el projecte uns quants anys, fins el punt d'arribar la crisi de 1973.

En quant a la reforma dels carrers del nucli, l'intens tràfic existent, fruit de la gran afluència turística, provocava la necessitat d'ampliar la calçada, com és el cas del camí entre la bifurcació de la carretera del nucli i l'embarcador de Son Bauló a l'any 1971, el qual es volia augmentar entre 70 i 80 centímetres. L'idea era fer-ho a través de netejar (en el sentit de crear espai) i asfaltar els marges. Però, tot i que els propietaris dels terrenys afectats havien lliurat el seu permís, no es va poder fer en aquell moment per problemes de finançament. L'any següent es van aprovar les obres de millora de diversos carrers, entre ells l'Avinguda Colón, repleta de sots.

Una altra important necessitat va ser millorar el servei d'enlluernament públic, les obres del qual van costar gairebé nou milions de pessetes, el 1971 (abans ja s'hi havien instal·lat faroles a diversos punts, però no hi havia hagut un projecte general per a tot el nucli). L'objectiu era molt semblant al projecte d'asfalt: assegurar la facilitat del tràfic de vianants i vehicles, en aquest cas durant la nit, disminuint el risc d'accidents i afavorint l'afluència turística.

Un altra abastiment necessari era el d'aigua potable, per a facilitar el sanejament: l'esforç va ser molt gran, ja que el cost va ser de gairebé 30 milions de pessetes, una enorme quantitat de diners per a l'època (1970). Això s'explica a partir de l'imperiosa necessitat d'aconseguir un bon sanejament, degut al fort problema que tenien en aquest sentit, i a la importància i impacte d'aquest en el turisme de masses. Inclòs a principis

de 1971 es van reunir representants dels principals llocs turístics costers de l'illa, convocats pel Governador Civil de Balears, per a discutir el problema. En aquella reunió, van deixar clar que s'estaven jugant la "ruïna total de la riquesa aconseguida amb el turisme". El principal risc era haver de tancar les platges per a evitar possibles epidèmies degut a la contaminació de les aigües. Tot i que el projecte fou aprovat el 1970, la reforma es va dur a terme finalment entre 1972 i 1973, i l'abastiment es va fer a través de la Font de Son Sant Joan, un pou localitzat a Muro. Segons va relatar el llavors Batlle de Santa Margalida, Pedro Cladera, a la *Revista Can Picafort*⁴⁴, aquell fou el projecte estrella del seu mandat.

L'explotació de la platja va ser una gran font de recursos per a poder dur a terme totes les millores urbanes esmentades. A l'any 1971, l'Associació de Propietaris i Residents de Can Picafort sol·licità la cessió del dret d'explotació de la platja del nucli, entre Son Bauló i la Caseta dels Capellans, i l'Ajuntament va acceptar, a canvi de que l'associació es comprometés a fer donacions per a infraestructures i serveis (reparació de carrers, construcció del passeig marítim, manteniment de la guàrdia municipal, etc.), i a mantenir netes les platges i vies. No hi hagué cap pagament en metàl·lic. En els primers mesos d'explotació de la platja, aquesta associació ja va aconseguir uns ingressos de més de 256.000 pessetes.

Com hem vist, s'estaven fent esforços per a millorar la qualitat dels serveis i infraestructures de Can Picafort, però aquesta fou una de les localitzacions turístiques amb majors problemes durant els anys del primer *boom*. El Govern Civil de Balears va elaborar, el dia 30 de juny de 1972, un informe sobre les zones turístiques de les illes amb infraestructures deficientes. Es van tenir en compte dos coeficients: el d'infraestructura de serveis a una zona (SE) i el de grau de salubritat d'una zona (Sa). El rang de puntuació, de 0 a 3, era el següent: 0=bé, 1=regular, 2=malament, 3=molt malament.

La següent taula ens ofereix una comparació de les zones turístiques amb pitjor manteniment de Mallorca, el 1972 (s'hi reflecteixen les úniques sis que superen els deu punts de saturació segons l'informe). En ella, hi veiem la gravetat de la situació a Can Picafort.

⁴⁴ (*Revista Can Picafort*, núm.57, març de 1987, p.34)

ZONA	Infraestructura dels serveis	Grau de salubritat	Extensió en km ² del nucli urbà	Grau de saturació
Palma Nova – Magaluf	3	2	1'00	18'7
Can Picafort	3	2	0'50	16'5
Paguera	2	2	0'24	13'9
S'Arenal	2	1	0'70	12'7
Santa Ponça	2	2	0'16	12'4
Cala Ratjada	2	2	0'53	10'6

Així doncs, Can Picafort és, juntament amb Palma Nova-Magaluf, la zona més deficient de l'illa en quant a serveis d'infraestructura i sanejament. L'abastiment de Can Picafort era considerat pràcticament nul, inclòs pitjor que el d'altres llocs amb molt major turisme, com S'Arenal i Palma Nova-Magaluf, considerats com "deficients". És significatiu el fet que només Can Picafort s'apropa a poc més de dos punts de saturació de Palma Nova-Magaluf, que és la zona més urbanitzada de totes amb diferència, i duplica la seva extensió en km². A més, el perill de contaminació de la mar estava molt present. Can Picafort complia, doncs, els requisits per a ser declarat "zona saturada", d'acord amb el Decret 3787/1970 del 19 de desembre sobre requisits mínims d'infraestructura als allotjaments turístics.

3.6. El caos urbanístic fruit de la mala planificació

El creixement urbanístic de Can Picafort fou totalment caòtic degut a la seva exagerada rapidesa (el 1963, hi havia 1.400 places hoteleres disponibles quan només tres anys abans el cens indicava que hi havia 160 residents), la manca de planificació i ordre arquitectònic i urbà, la falta d'infraestructures bàsiques, i la destrucció dels recursos naturals i el paisatge (platges, cales, boscs...), amb hotels quasi a la vorera de la mar.⁴⁵

La improvisació era bastant habitual, i no hi havia gaire consciència de pensar en el futur. Aquest fenomen es va donar sobretot a partir del 1967, any que els historiadors consideren com a punt de partida d'aquest procés expansionista descontrolat. Alguns atribueixen aquest desvari a la manca d'una burgesia mallorquina com passava a Catalunya. Les classes mitjana i baixa del moment van ser grans impulsors d'aquesta situació, i la seva poca preparació empresarial i poca experiència van ser factors claus

⁴⁵ (Mas, 1993: 8-9)

pel desordre. La professionalitat arribaria anys després, ja amb la democràcia assentada a nivell estatal.⁴⁶

Hi ha exemples molt curiosos d'aquesta situació de desordre arrel de la febre turística: algunes empreses hoteleres deixaven caixes i materials enmig dels carrers en comptes de guardar-los a magatzems, donant al nucli una molt mala imatge. ``Esa sufrida calle que sirve en Can Picafort para todo'' es deia a la *Revista Can Picafort*⁴⁷. Una altra mostra d'aquesta anarquia urbanística va ser l'habitual presència de solars buits que funcionaven com a abocadors de fems, en molts dels quals s'hi acabaven succeint incendis. A més, el fet que molts hotels es van construir tan ràpidament i fora planificació va provocar un error en la composició d'aquests en els solars, que encara es pot observar avui en dia: nombrosos edificis hotelers estan separats de la seva pròpia piscina pel carrer, és a dir, el mateix hotel ocupa dos solars distints i separats.

En quant al tràfic, la major aflluència de persones va acabar provocant una alta freqüència d'accidents, que va causar alhora l'imperiosa necessitat de senyalitzar bé tot el nucli entre 1969 i 1970. Les avingudes Colón i Trias eren les més destacades en aquest sentit, sent especialment problemàtica la segona, on s'hi estacionaven vehicles a ambdós costats del carrer, causant greus problemes de circulació. Es va solucionar dividint el mes en dues quinzenes, i aparcant els vehicles a un costat o l'altre segons la quinzena. Un altre element que embossava el tràfic era la presència dels vehicles de tracció animal (carros amb ases i cavalls), que es va prohibir el 24 d'abril de 1972.

No només eren els hotelers i els conductors els que mantenien aquest desordre, sinó també els comerciants: a l'any 1970 es va arribar a la cima del caos provocat per l'ocupació de la via pública per part dels propietaris d'establiments turístics, que hi col·locaven taules i cadires per a augmentar els beneficis del seu negoci. La circulació dels vianants per les aceres es veia afectada, i inclòs la dels vehicles per la calçada, també ocupada en alguns casos. De nou eren les avingudes Colón i Trias les més conflictives, ja que eren les més transitades. En aquell mateix any, la regulació del consistori va ser la següent: tots els establiments amb permís per ocupar la via pública només podien ocupar davant el seu negoci la part de la calçada que es trobés senyalitzada per l'estacionament de vehicles, a més de l'acera, si bé en aquesta havien

⁴⁶ (Salvà, 1990: 65-67; Segura, 2019: 100-101)

⁴⁷ (Núm.38, setembre de 1985)

de deixar un passadís pels vianants, i als llocs on no estigués senyalitzada la calçada, el màxim d'ocupació era de dos metres. Veiem que són normes molt distintes a l'actualitat, i molt flexibles amb els comerciants, degut a l'enorme interès econòmic que tenia l'ajuntament en el turisme. Aquesta situació no era l'únic cas problemàtic al voltant dels propietaris d'establiments, molts dels quals obrien els seus negocis tot i no tenir permís legal de l'ajuntament, de forma clandestina. La vigilància es va intensificar a partir de 1971, però era un problema difícil de solucionar.

A les darreries del període expansionista que estem analitzant, a l'any 1972, l'escola de Can Picafort es trobava completament abarrotada d'alumnes, ja no en cabien més. Sens dubte, és un bon exemple de l'enorme aflluència poblacional que va experimentar el nucli en aquells anys, així com de la mala planificació local. Molts nins i nines no van poder assistir a classe per falta de lloc, i era habitual veure'n molts pels carrers en horari de classes. Això, a més d'un greu problema educatiu, donava molt mala imatge al poble de cara als visitants exteriors.

3.7. L'impacte mediambiental del turisme de masses

La gran atracció que provocà pels turistes i la població autòctona l'extensa oferta d'oci que té el litoral va arrastrar a milers de persones cap a Can Picafort. Eren els anys de la "balearització" (la transformació del litoral com a conseqüència de la pèssima planificació urbanística fruit del *boom* turístic).

Com ja ha estat esmentat, la poca planificació urbanística que va caracteritzar a Can Picafort va ser la gran culpable del deteriorament natural del nucli. No es va tenir en compte la construcció d'infraestructures bàsiques alhora que sí es permetia la construcció d'hotels a primera línia de costa, amb el conseqüent trànsit de persones i vehicles, que acaben fent malbé l'entorn. Molta flora i fauna es veié desplaçada per l'impacte dels humans.

Una conseqüència de tot això va ser la destrucció del sistema dunar (acumulacions d'arena situades a la part seca de la platja que formen un ecosistema propi amb la seva flora i fauna). Les dunes deixaren pas a zona urbana, tal i com es pot veure a les Imatges 14 i 15⁴⁸. Altres conseqüències foren: el canvi al nivell freàtic dels aqüífers (no són tan

⁴⁸ Imatges extretes de la memòria de la investigació de Miquel Mir ("Dinàmica, caracterització i gestió del sector litoral Can Picafort – Es Comú de Muro (Badia d'Alcúdia, Mallorca)") que va propiciar diversos articles, (pàgina 107).

propers a la superfície), la desaparició o substitució d'espècies animals, la destrucció de la vegetació psammòfila (les plantes adaptades als entorns arenosos), l'augment de la contaminació atmosfèrica, el debilitament de masses forestals degut a contaminants atmosfèrics, i l'eutrofització de les aigües continentals (l'acumulació de residus orgànics al litoral, que causa la proliferació de certes algues). El port esportiu, exemple del desenvolupament urbanístic i turístic de Can Picafort, ha tingut un impacte sobre les característiques morfològiques naturals de la superfície terrestre de la zona, i ha modificat processos com l'onatge, les corrents marines i el transport de sediment.⁴⁹

3.8. La nit i l'oci fruit del turisme de masses

Una altra gran conseqüència de l'auge turístic va ser l'explotació de l'oci i la nit, amb nombrosos locals i discoteques que presentaven una cada cop major oferta de festes i espectacles. ``Al Rojo Vivo`` era la discoteca més important i coneguda de Can Picafort en aquell moment. Inaugurada el 1963, durant els primers anys no era una discoteca com a tal, sinó una sala de ball (un *night club*), i no tenia encara una clientela fixa d'estrangers que sí aconseguí després. Regentat per Paco Gordillo, el local comptava amb entre tres i quatre orquestres contractades, una per cada vespre. Bernat Rosselló⁵⁰, un dels cambriers, conta que un cop tancaven la discoteca, a altes hores de la matinada, tenien molt poques hores per descansar abans de repartir propaganda del local a la platja.

Aquesta discoteca no va ser l'única destacada, també n'hi havia d'altres: Skau, Trans, Al·lots i Al·lotes, La Pampa, La Joya, Satélite, Gato Negro, Trébol, Mónaco, Gran Filou o la discoteca de l'Hotel Clumba. Un altre establiment d'oci a destacar va ser el Mini Golf, que fou la primera sala de màquines de la zona. Era propietat de l'hotelier Joan Rosselló, regent de l'Hotel Mar y Paz.

La gran oferta d'espectacles musicals que oferia la planta hotelera i turística de Can Picafort va empènyer molts joves mallorquins a voler formar les seves pròpies bandes i poder formar part del negoci. Alguns dels grups musicals més destacats que actuaren a Can Picafort van ser els *Watusi*⁵¹ (format per Jeroni Berbabey, Joan Ramon, Robert Payá i Frank García), i *Los Watts* (Juan Navarro, Buenaventura Fabregó, Joaquín Catalán, Àngel Guàrdia i Antonio García), que venien de Catalunya. Aquests últims són

⁴⁹ (Picornell, 1990: 47; Mir, 2009: 192-206)

⁵⁰ Veure Imatge 16 (Cifre, 2016: 45)

⁵¹ Veure Imatge 17 (Cifre, 2016: 44)

els autors de la cançó "Al Rojo Vivo", publicada a l'any 1966, dedicada al local, i que deia el següent:

"Al Rojo Vivo es un *night club* de Can Picafort, ven a bailar cada noche aquí con tu amor, ven a bailar, ven a bailar / Si tú me quieres, si sientes por mi gran pasión, te llevaré a bailar a un ambiente de amor. Ven a bailar, ven a bailar".

Una altra coneguda cançó de l'època dedicada al nucli va ser "Can Picafort" (1971), de *Los Romantics*. Part de la seva lletra deia el següent:

"Can Picafort, Can Picafort, tu playa es larga y bonita. / Can Picafort, Can Picafort, corre a darle alegres risas. / Can Picafort, Can Picafort, vinos, arena y pasiones. (...) / Can Picafort, Can Picafort, playa de multicolores. / Can Picafort, Can Picafort, tus pinos huelen a flores".

D'altra banda, també s'hi van donar algunes festes amb grups de música orientals (israelians i àrabs), el que, segons explica la *Revista Can Picafort*⁵², va meravellar a la gent i la va conscienciar de "lo propers que som els balears dels orientals".

Un altre grup eren els "Colman"⁵³, constituït per quatre joves de Santa Margalida (Pere, Jaume, Sebastià i Pere), a partir de 1970. Anaven a tocar d'hotel en hotel (Nordeste, Tonga, Exagon, Haití...). Un d'ells, el guitarrista Pere Estelrich, va afirmar que "sense esforçar-nos gaire guanyàvem el mateix que una persona fent vuit o nou hores de feina, i, a més, fèiem una cosa que ens agradava" (els beneficis solien ser 2.500 pessetes per actuació, a repartir entre ells quatre i el seu representant, que solia cobrar-ne 250). Músics com ells guanyaven molts més diners que un obrer. El turisme era un negoci molt rentable. Estelrich també va dir que el seu repertori solia estar compost per les "cançons de l'estiu" (un fenomen que de cada cop tenia més força) i per les cançons d'altres anys que més èxit havien tingut. La majoria d'elles estaven escrites en castellà, i alguns cops en anglès (Estelrich deia sobre aquest idioma que tot i no saber-lo, memoritzaven la lletra).

El turisme va provocar un canvi en la moral d'una rígida societat nacionalcatolicista, molt influïda per l'Església, que condicionava les relacions entre gèneres: estaven mal vistes les demostracions d'afecte públiques, la gent s'havia de reprimir, i predominaven

⁵² (Núm.37, agost de 1985, p.12)

⁵³ Veure Imatge 18 (Cifre, 2016: 46)

els valors de la família tradicional, que tenien un impacte opressiu sobre els joves mallorquins que no volien compromisos. El turisme, juntament amb els productes culturals (cançons, pel·lícules, llibres...) que arribaven de fora, va significar una mena d'alliberament. Poc a poc es va anar desenvolupant a les zones turístiques la ``cultura del plaer``. Aquella societat tancada va començar a canviar en aquell moment. El sexe va deixar d'estar associat al pecat.

Segons conta Paco Gordillo, regent de ``Al Rojo Vivo``, els grans relacions públiques del turisme van ser els ``picadors``, mallorquins que anaven a les zones turístiques a lligar amb estrangeres, que venien a Mallorca en busca de diversió i del famós ``macho ibérico``. El picador és una modernització del tradicional ``Don Juan``. L'escriptor i polític Josep Melià Pericàs va definir aquest fenomen de la següent manera⁵⁴:

``Picador, és a dir, al·lot de la pica, o sia, bergantell mallorquí que freqüenta les relacions amoroses de les turistes més enllà del mar. Picadors són tots aquells que surten amb noies no mallorquines. Més concretament, els qui sovintegen les relacions sexuals amb estrangeres. [...] El picador ve a ser un *latin lover* nostrat, més modest, no tan romàntic i molt més pragmàtic i materialista. És un tipus més aviat vulgar``.⁵⁵

Alguns testimonis anònims entrevistats per Miquel Segura afirmen que aquella època fou ``gloriosa``. Gordillo afirmà que el seu local fou ``una autèntica escola de l'amor i el sexe``.

El règim franquista no va fer gaire per a evitar aquesta situació, ja que, segons afirma Segura, potser no els interessés fer-ho per motius polítics i econòmics. A l'interior de ``Al Rojo Vivo`` hi havia un cartell de la Guàrdia Civil que deia: ``por orden gubernativa se prohíben las conductas inmorales``, però ningú li feia gaire cas. Això sí, si la Guàrdia Civil detectava que les parelles ballaven massa aferrades, el propietari del negoci podia ser multat.

Els picadors no eren un fenomen homogeni, hi havia distints tipus: un d'ells era el jove rural procedent d'algun poble de l'interior, que no parlava idiomes ni estava habituat a tractar amb estrangeres. Alguns d'ells eren cristians més tradicionals. Un altre tipus és el resident de zones costeres, de caire més fi i elegant, amb coneixement d'idiomes, i

⁵⁴ La cita de Melià la fa Tomeu Canyelles a *Els picadors mallorquins. Seductors i seduïts durant el boom turístic* (Leonard Muntaner Editor, 2015, pp.30-31)

⁵⁵ (Cifre, 2016: 43-49)

amb majors habilitats per a tractar amb elles. Les dones estrangeres també eren molt diverses: casades, solteres, estudiants, riques, pobres...

En quant a les tàctiques més habituals per a lligar, destacaven les següents: enviar un cambrer amb whisky a una taula prèviament elegida pel picador per a després presentar-s'hi; tractar les estrangeres amb tendresa, que era el que solien buscar (per exemple, obrir-les la porta del cotxe, col·locar-les la cadira, encendre-les el cigarret, etc.); i no parlar mai de sexe fins que elles ho fessin abans. Era habitual que entre amics i coneguts es cedissin xalets o habitacions d'hotel per a acabar la nit. Els picadors més rics podien arribar a tenir confidentes que els buscaven dones en lloc seu.⁵⁶

L'hoteler Joan Rosselló deia que les vertaderes "picadores" eren les estrangeres, moltes de les quals venien soles a estiuajar aquí, el que denota unes certes intencions.⁵⁷ Miquel Segura⁵⁸ va dir el següent sobre el tema:

"La puresa de cos i ànima que tant predicaven els capellans d'aquella època (...) seria amenaçada pocs anys després per la massiva presència d'alemanyes, sueques i franceses que compareixerien a les platges mallorquines amb una mentalitat i un comportament molt distint al que mantenien les llavors púdiques donzelles illenques".

Lògicament, moltes relacions entre mallorquins i estrangeres es mantingueren al llarg del temps i, per tant, hi començà a haver una mescla entre nacionalitats. També s'ha de dir que, tot i que amb menor pes, també hi havia homes estrangers que venien aquí a trobar-se amb dones mallorquines.

Les crítiques que rebien els picadors per part dels sectors més tradicionals s'anaren diluint poc a poc als anys setanta. I, amb l'arribada de la democràcia i amb un canvi social cap a majors llibertats, aquest fenomen, que era una reacció a la societat reprimida dels seixanta, va decaure.⁵⁹

⁵⁶ (Segura, 2019: 104-109)

⁵⁷ (Cifre, 2016: 48-49)

⁵⁸ (2019: 87)

⁵⁹ (Cifre, 2016: 46-49; Segura, 2019: 104-109)

3.9. La publicitat turística al cinema: El cas de ``La mujer de paja``

La mujer de paja és una pel·lícula britànica de l'any 1964, dirigida per Basil Dearden, i protagonitzada per Gina Lollobrigida i Sean Connery, entre d'altres. Aquest film és molt important pel tema tractat, doncs Can Picafort és un dels seus escenaris. Les escenes es van filmar a l'antic Bar Central (Ca sa Rossa actualment): la protagonista demanava a un grup de dones, que eren persones reals d'allà, el nom d'un hotel. La pel·lícula és molt útil per a veure, amb imatges en moviment i en color, com era Can Picafort en aquells anys. No estava asfaltat, i tot era molt més ample, ja que no hi havia carrils ni zones vianants com les d'avui en dia⁶⁰. A la Imatge 22⁶¹ veiem dos detalls molt curiosos: a la façana del Bar Central hi ha escrit: ``se admiten encargos para billetes de avión y barco`` (el nucli ja estava connectat amb el turisme), i fins i tot hi veiem un anunci de Coca-Cola.⁶² Aquesta pel·lícula reflecteix una imatge positiva de la nostra illa, amb elements com el Sol i la platja, que són venuts als estrangers a través del cinema, esdevenint aquest un altre mitjà de publicitat turística. L'objectiu és mostrar estabilitat i confiança, i allunyar-se de la imatge negativa dels temps de postguerra.

3.10. El final de l'etapa: la crisi de 1973

L'any 1973 es recorda com l'any de la coneguda Crisi del Petroli, un històric revés econòmic arreu del món occidental basat en un gran augment del preu del petroli, un element clau pel desenvolupament industrial i de serveis. D'aquesta manera, el poder adquisitiu dels potencials turistes (sobretot la classe mitjana europea) va descendir, ressentint la seva capacitat de viatjar, i perjudicant notablement els interessos del negoci turístic a tots els nivells, inclòs Can Picafort.⁶³ La demanda va ser molt inferior a l'enorme oferta hotelera que ja hi havia en aquells moments. A tota Balears, es va passar de 3'6 milions de visitants a l'any 1973, a 3'2 milions, el 1974. Aquesta situació es perllongà durant tota la dècada. Particularment sensible va ser l'oferta complementària (els comerços particulars), que acusà la menor capacitat econòmica dels seus potencials clients. El fins aleshores continu increment del nombre de places hoteleres es va estancar amb la crisi del petroli, i va seguir amb un ritme més moderat, que arriba fins als nostres dies. Així doncs, si el 1972, hi havia 8.750 places, quasi una dècada després, el 1981, només n'hi havia 524 més: 9.274. Amb una producció hotelera

⁶⁰ Imatge 19 (fragment de la pel·lícula *La mujer de paja*)

⁶¹ Imatge 20 (Cifre, 2016: 51)

⁶² (Cifre, 2016: 50-52)

⁶³ (Barceló, 2000: 42-43)

baixa, es concentraren les inversions en l'edificació d'apartaments turístics, menys consumidors de mà d'obra. Van ser anys de major atur i menors salaris.⁶⁴

Si Can Picafort havia destacat molt sobre Alcúdia i la Platja de Muro durant el primer *boom* turístic, arrel d'aquesta crisi va perdre aquella enorme superioritat: des de l'any 1975 fins a l'actualitat, s'han construït més de 31.000 places hoteleres en el total d'aquestes tres localitzacions, de les quals només 3.800 corresponen a Can Picafort, per les quasi 15.000 d'Alcúdia i les quasi 13.000 de la Platja de Muro. Queda clar el gran estancament que va patir el nucli després del primer *boom*.⁶⁵

Un altre important canvi que va patir el turisme de Can Picafort arrel del final d'aquesta caòtica etapa té a veure amb el tema nacional: si durant aquells anys, la majoria de persones que elegien Can Picafort com a destí de vacances era britànica, va ser a partir de la crisi quan hi hagué un gir cap al predomini alemany.⁶⁶

4. Conclusions

Com hem vist, el primer *boom* turístic i el procés urbanitzador de les dècades dels seixanta i setanta van ser factors d'un profund canvi socioeconòmic, territorial i cultural que va transformar per sempre la petita localitat de Can Picafort, que de ser una colònia d'estiueig dels habitants dels pobles propers, amb un baixíssim nombre de residents, va passar a ser un dels centres turístics de major afluència i el major centre urbà del municipi de Santa Margalida. Aquesta gran evolució és impactant si pensem que va succeir, principalment, en menys d'una dècada i mitja. Per a entendre i posar en valor la transcendència de la cronologia estudiada dins l'espai geogràfic analitzat, cal pensar que el canvi experimentat per aquesta localitat tant al mig segle anterior al *boom* com a tot el segle XXI no és, ni de lluny, comparable al que es va viure en aquells anys. Es van construir desenes d'establiments hotelers i cents de cases i pisos; es van obrir nombrosos negocis, molts d'ells turístics, que van canviar les relacions humanes i econòmiques de la població local; es van asfaltar carrers i construir places, etc. Can Picafort va entrar en contacte amb el món estranger i va obrir les seves portes a l'exterior, adaptant-se a una mentalitat europea de majors llibertats, i superant en gran part la fase inicial de la colònia com a lloc aïllat i paradisiac, només conegut i transitat

⁶⁴ (Mulet, 1990: 41-43; Alenyar, 1990: 28-30; Mas, 1993: 8-12)

⁶⁵ (Rodríguez, 2014: 17-28)

⁶⁶ (Segura, 2019: 102)

pels més propers geogràficament. El creixement hotel·ler, comercial i urbà de Can Picafort entre 1961 i 1973 va ser una autèntica febre. La gran rellevància històrica dels temes tractats s'explica en que avui en dia, el turisme segueix sent clarament la base de l'economia "picafortera". No podem entendre l'actual Can Picafort fora comprendre què va ocórrer en aquells anys.

Hem vist també com el *boom* turístic i el procés urbanitzador van ser dos elements que es retroalimentaren i es combinaren a la perfecció: sense el creixement hotel·ler, l'impacte urbanístic (incloent també el caos provocat per la mala planificació) hagués estat molt menor, i sense el desenvolupament de les zones urbanes, l'afluència de visitants estrangers hagués minvat molt.

El *boom* turístic d'aquella època va tenir un gran impacte, a les dècades següents, en l'àmbit de les nacionalitats i procedències, i en els percentatges poblacionals del municipi: a l'any 2002, els habitants de Can Picafort nascuts al propi municipi on es troba no arribaven al 20% del total, i ni tan sols tenint en compte el conjunt dels naturals de les Illes Balears aconseguien ser la meitat. Gairebé un 40% de les persones eren procedents d'altres comunitats autònomes. Tot això contrasta amb la Vila, el nucli original de Santa Margalida, que encara mantenia en aquell any una àmplia majoria de nascuts al municipi (quasi un 70%) i nascuts a Balears (84%). La representació de la Mallorca més tradicional (no entès això de forma ideològica) és el poble original, i la imatge del canvi i una major modernització és l'antiga colònia. En quant al nombre total de població, si a l'any 1970, Can Picafort representava un 9'6% (370 de 3855 habitants totals), el 2002 era totalment distint: un 56'5% dels habitants del municipi vivien a aquesta localitat (5.070 de 8.968). En definitiva, podem concloure que els fenòmens estudiats d'aquella època van ser el punt de partida d'un canvi que no va aturar amb el pas dels anys.⁶⁷

El cas de Can Picafort es diferencia al que va esdevenir-se a Mallorca a nivell general en que el pes del sector terciari, que inclou el turisme, va arribar una mica més tard en el primer cas que en el segon, però lògicament tenen moltes semblances: les deficients infraestructures que no serviren per a sostenir bé l'impacte del canvi, l'enorme creixement hotel·ler, la decaiguda del medi ambient, la gran influència dels estrangers sobre la mentalitat autòctona, etc.

⁶⁷ (Mas, 2002: 24-26)

Aquest fort impacte turístic i urbanístic no va significar sempre un canvi positiu. En molts casos, la vida en societat va empitjorar. Encara avui en dia hi ha molta gent, i de cada cop més, que renega del turisme de masses, culpant-lo de la massificació de les platges i demés espais públics, i de la contínua deriva cap a un major protagonisme dels costums i idiomes estrangers, en detriment dels autòctons, sobretot el català. L'impacte mediambiental tremendament negatiu que es va començar a donar en aquells anys és avui una evidència molt difícil de revertir. Si en el futur volem millorar aquesta situació, hem de tenir en compte tot el que va passar als anys seixanta i setanta, per què i com va passar, i així conscienciar-nos de la importància de tractar la nostra terra amb delicadesa, i no explotar-la per sobre les seves possibilitats. La prosperitat econòmica és fonamental, però ho és més trobar un equilibri entre aquesta i el respecte al territori que poble, i que en cap cas ens pertany. La rellevància de la tasca de l'historiador radica precisament en aquest objectiu d'obtenir una consciència social.

Les fonts bibliogràfiques emprades per a la realització d'aquesta tasca corresponen a la majoria d'informació que es pot trobar sobre el tema, i presenten una gran varietat de temàtiques i punts de vista distints: números i estadístiques, fonts orals, explicacions tècniques, exposició de la societat i mentalitat del moment (per exemple, referent a l'oci fruit del turisme de masses), etc. D'altra banda, les fonts d'arxiu consultades són de gran utilitat per a conèixer la labor legislativa de l'Ajuntament de Santa Margalida davant els fenòmens turístic i urbanístic, i per a tenir una cronologia dels fets més clara i concisa.

5. Referències bibliogràfiques

- AGUILÓ, Eugeni, "El creixement econòmic de les Illes Balears" dins BENÍTEZ, Josep; RIPOLL, Antònia; SERRA, Sebastià, *Turisme, societat i economia a les Balears*, Fundació Emili Darder, (1994), Palma.
- ALENYAR, Miquel; MOREY, Miquel; MULET, Josep Lluís; SALVÀ, Pere et al., *30 anys de turisme a Balears*, Estudis Baleàrics, 37-38, (1990), Palma.
- BARCELÓ, Bartomeu, "Història del turisme a Mallorca", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, nº50 (2000), pp.31-55.

- CANYELLES, Tomeu, *Els picadors mallorquins. Seductors i seduïts durant el boom turístic*, Lleonard Muntaner Editor, (2015), Palma.
- CIFRE, Maria Antònia, *Els inicis del turisme a Can Picafort contats per set veus femenines*, Treball de Fi de Grau de la Universitat de les Illes Balears (inèdit), (2016), Palma.
- CIRER, Joan Carles, *La invenció del turisme de masses a Mallorca*, Edicions Documenta Balear, (2009), Palma.
- MAS, Antoni, *Expansión agraria, turismo y desagrarización en Mallorca durante el siglo XX. Una aportación a partir del estudio de una comunidad rural. Segundo Congreso de Jóvenes Geógrafos e Historiadores*, treball inèdit, (1993), Sevilla.
- MAS, Antoni, "Guia de Santa Margalida" dins TUR, Margalida, *Guies dels pobles de Mallorca*, Grup Serra, (2002a), Palma.
- MAS, Antoni, "Guia dels pobles de Mallorca. Santa Margalida" dins TUR, Margalida, *Guies dels pobles de Mallorca*, Grup Serra, (2002b), Palma.
- MAS, Antoni, "Qui era en Picafort? Els primers anys de Can Picafort (segle XIX-1925)", *Àrea de Cultura de l'Ajuntament de Santa Margalida*, (2017), Can Picafort.
- MATAS, Jaume, *Atlas de les Illes Balears. Geogràfic, econòmic, històric*, Diàfora S.A., (1979), Barcelona.
- MIR, Miquel, "Modificaciones del perfil de playas en las Islas Baleares (playas de Can Picafort y Es Comú de Muro)", *Investigaciones Geográficas*, nº50 (2009), pp.191-207.
- PICORNELL, Climent, "Turisme i territori a les Illes Balears", *Treballs de Geografia*, nº43 (1990), pp.43-48.
- RODRÍGUEZ, Daniel, *La producción turística del espacio (siglos XX-XXI): Estudio de la zona noroccidental de la Bahía de Alcudia*, Treball de Fi de Grau de la Universitat de les Illes Balears (inèdit), (2014), Palma.
- SALVÀ, Pere Antoni, "Turisme i canvi a l'espai de les Illes Balears", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, nº2 (1985), pp.17-32.
- SEGURA, Miquel, *Cròniques margalidanes. Santa Margalida, Can Picafort, Son Serra*, Gràfiques Gelabert S.L. i Ajuntament de Santa Margalida, (2019), Sa Pobla.

- SERRA, Sebastià, ``Turismo e instituciones políticas a partir de los años sesenta. El caso de Baleares`` dins NAVAJAS, Carlos, *Actas del III Simposio de Historia Actual. Logroño, 26-28 de Octubre de 2000*, Instituto de Estudios Riojanos, Logroño, 2002, pp.671-690.

6. Fonts

- Arxiu del Regne de Mallorca: Govern Civil Balear, 1961: ``Informe y expediente sobre las zonas turísticas de Baleares de infraestructura deficiente (jun.1972)``.
- Arxiu Municipal de Santa Margalida: Actes de plens de l'Ajuntament (1969-1972).
- Arxiu Municipal de Santa Margalida: Inventari: ``Expediente relativo a la obra municipal de instalación de farolas para el alumbrado público en Can Picafort (mayo-agosto de 1969)``.
- Pregó de les festes d'agost de Can Picafort de l'any 2007.
- *Revista Can Picafort*.

7. Apèndix documental

Imatge 1: Torrent de Son Bauló abans de la urbanització dels terrenys

Imatge 2: Pinar de Son Bauló abans de la urbanització dels terrenys

Imatge 3: Turistes arribant a l'Hotel Alomar (dècada dels seixanta)

Imatge 4: Hotel Inca

Imatge 5: Vista panoràmica del Barri dels Inquers abans del primer boom

Imatges 6-7: La residència Can Picafort, en primer pla i al fons

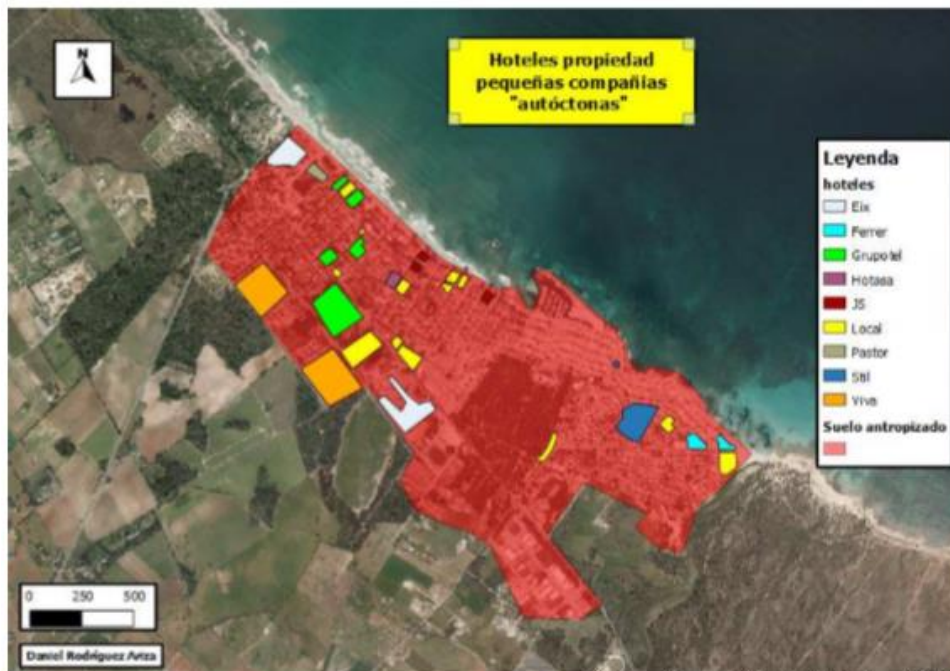

Imatge 8: Fotografia aèria de Can Picafort (1956)

Foto aèria 1956 Can Picafort. Fuente: IDEIB

Imatge 12: Mapa dels hotels que són propietat dels hotelers autòctons

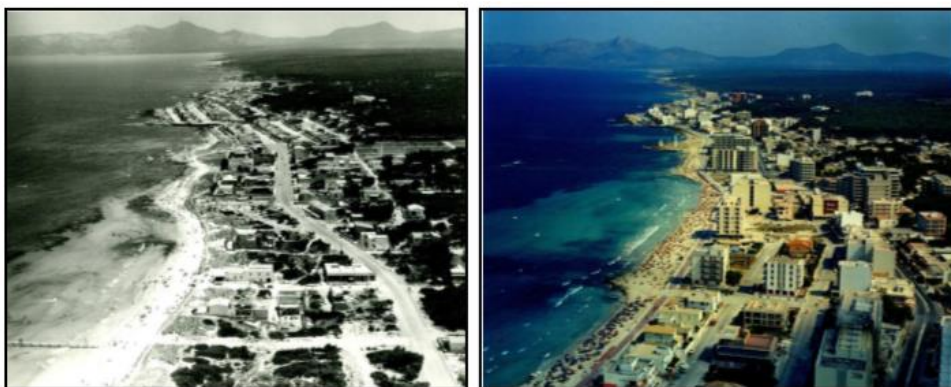

Elaboración propia Fuente: Foto aèria IDEIB

Imatge 13: L'Hotel Exagon (dècada dels setanta)

Imatges 14-15: Comparacions de fotografies de 1956 i 2008

Fotograma Can Picafort 1956

Esc: 1.25000

Fotograma Can Picafort 2008

Esc: 1.25000

Imatge 16: Bernat Rosselló davant ``Al Rojo Vivo'', on feia de cambrer

Imatge 17: Actuació dels Watusi a ``Al Rojo Vivo'' (1974)

Imatge 18: Una actuació dels Colman

Imatge 19: El carrer Isaac Peral de Can Picafort a *La mujer de paja* (1964)

Imatge 20: L'actriu Gina Lollobrigida passant per davant el Bar Central

